

ПОЕТИКА І ПЕРЕКЛАД

Ангелова А.О.

Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова

МОТИВ ВІДЬОМСТВА В НЕОМІФОЛОГІЧНІЙ ДРАМИ-ФЕЄРІЇ “ЛІСОВА ПІСНЯ” ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Драма-феєрія “Лісова пісня” посідає виняткове місце як у творчості Лесі Українки, так і в усій українській літературі початку ХХ ст. Як не парадоксально, але цей твір, попри велику увагу до нього з боку дослідників, має багато нез’ясованих питань, зокрема у сфері міфопоетики. Тривалий час в українському лесезнавстві панувала тенденція лише до констатації в тексті твору основних міфологічних образів та фіксації їхньої фольклорної основи. Уваги заслуговує критичний матеріал лише деяких авторів, яким вдалося вийти за межі вже усталеної традиції [1-4]. Але майже у всіх роботах, присвячених аналізу драми-феєрії, простежується вплив реалістичного методу аналізу художніх явищ, що домінував у радянську епоху. Критична література минулої доби досить чітко розподіляла художню систему п’єси на дві образні сфери: людський світ, як втілення соціально-економічних та етичних проблем того часу, та природно-міфологічний світ, як авторська новоромантична утопія. При цьому творчий метод Лесі Українки фактично ототожнювався з методом соціалістичного реалізму, що включає елементи романтичного мислення. Таким чином, усталеною традицією стало вважати, що Леся Українка будує драматургію п’єси на основі протиставлення двох полярних світів – людського та фантастичного, коли при створенні першого авторка користується реалістичним методом, а другий є “поетичною фантазією” на основі фольклорного матеріалу.

Поглиблений аналіз драми-феєрії надає підстави стверджувати, що “Лісова пісня” Лесі Українки є авторським неоміфом, в якому засобами міфопоетики відтворена “друга реальність”, цілісний авторський міфологічний світ. Цей принципово новий підхід до вивчення драми-феєрії вперше впровадила О Турган [6]. Неоміфологічність твору підтверджується й тим, що авторському міфологічному осмисленню підлягають як природа та фольклорно-міфологічні персонажі, так і всі соціальні явища та людські персонажі. Тому невипадково людські персонажі в драмі набувають міфологічних рис.

Міфологізм образів Лева та Лукаша вже був предметом дослідження багатьох лесезнавців. Зокрема, відмічалось, що дядько Лев виступає носієм міфологічного світосприйняття; що це типовий для архаїчної міфології образ мудрого старійшини, який урівноважує співвідношення світливих та темних сил; що образ дядька Лева має багато спільного з образом Білобога, асоціюється з фігурою міфологічного першопредка, засновника роду й традиції; що саме Лев встановлює для родини певні табу, порушення яких призводить до руйнації гармонії у відносинах людини і природи; що між образом дядька Лева і образом дуба існує стійкий емоційно-смысловий зв'язок; що ім'я старого поліщука асоціюється з міфологією тотемної тварини, яка є хранителем та захисником світового дерева. З образом Лукаша дослідники пов'язували міфологічні уявлення про ініціацію, містичну силу мистецтва, перетворення у перевертня, персоніфікацію долі людини тощо [1-4].

Образи Килини та Лукашевої матері, які за традиційним визнанням репрезентують соціальний світ, насправді також не є цілком реалістичними персонажами. Вони наділяються певними міфологічними – чаклунськими, відьомськими – рисами, що приховані поза зовнішньою реалістичністю. Створюючи ці образи, Леся Українка не могла обминути міфологічний мотив, який споконвіку жив у народній свідомості та отримав своє відображення у фольклорі та авторських літературних творах. Тема відьомства та чаклунства була дуже популярна в слов'янській та світовій літературі XIX ст. Вона репрезентована в творах романтичного напрямку та зустрічається в творчості Т. Шевченка, М. Гоголя, О. Толстого, О. Стороженка, Я. Щоголіва тощо.

Мотив відьомства, що проходить через всю драму, набуває в Лесі Українки нетрадиційної інтерпретації. За народно-міфологічними віруваннями, відьма – це жінка, яка володіє магічним знанням та надприродними здібностями, що дозволяє їй впливати на природу та людину. Відьмам приписувалась можливість заключати союз із дияволом, вступати з ним у статеві відносини, спокушати віруючих та занапащати їх душі. Вважалось, що відьма може викликати хвороби, неврожай, наводити порчу, літати по повітрю, ставати перевертнем і т. ін. [5, 118-119]. Леся Українка осмислює ці народно-міфологічні уявлення досить своєрідно. Вона поширює трактування цієї теми, виходячи за межі архаїчної міфології та відтворюючи особливості сучасної їй соціальної міфології. В широкому сенсі до сфери відьомства міфологічна свідомість сучасної людини відносить все те, що виходить за межі її розуміння. Відьомських, магічних ознак з точки зору суб'єкту міфологічної свідомості можуть набувати як природні, так і соціальні явища. В цьому ракурсі осмислюють світ всі людські персонажі п'єси.

Сприйняття відьомства як чогось незрозумілого, “потойбічного” простежується на прикладі висловлювань дядька Лева, в поглядах якого здійснюється певна еволюція. Під час першої зустрічі з Мавкою Лев остерігається її та не відокремлює від решти демонічних істот. Для дядька Лева Мавка є таким же “відьомським накоренком”, як всі інші міфологічні персонажі. Дядько Лев – “свій у лісі”, але й йому потрібен час для того, щоб прийняти міфологічний світ без застороги, зрозуміти його та позбутися поширених у народі стереотипів. Вже прийнявши та полюбивши Мавку, як рідну небогу, він виключає будь-яку спорідненість Мавки з відьомством та захищає її від нападів сестри:

...де ж є відьма в лісі?

Відьми живуть по селах... [7, 384]

Отже, світ людей наприкінці життя стає для дядька Лева більш незрозумілим та далеким, ніж лісовий світ. Визначення “відьомство” він поступово переносить на те, що менш розуміє та визнає, тобто на соціальну сферу.

Із засторогою відноситься до Мавки й Лукашева мати. Це початкове непорозуміння та боязнь невідомого – лісового, природного, того, що уособлює Мавка, – поступово переростає в неї у відкрити ворожість та неприязнь. Вона бачить в Мавці щось чуже, вороже, те, що вона не може розуміти та висловлює через поняття “відьомство” (“відьомське кодрло”, “відьомська пара” – такими епітетами нагороджує Мавку Лукашева мати). Поведінка Лукашевої мати сповнена лицемірства: вона обмовляє Мавку відьомством, приховуючи при цьому те, що криється в ній самій. Відьомство, яке за своєю суттю є навмисним втручанням в природу та руйнацією природних процесів, становить підтекст образу Лукашевої мати, адже ж саме вона стала ініціатором та фактичною винуватицею загибелі кохання Лукаша і Мавки. Відьомські риси свекрухи, можливо інтуїтивно, помічає Килина, яка, “впавши у річ”, називає Лукашеву мати відьмою. Це звинувачення є безспідставним, адже Лукашева мати постає в драмі як стара, з багатим життєвим досвідом жінка, що має неабиякий магічний потенціал. Ця героїня доводиться рідною сестрою дядьку Левові, тому також посвячена в таємниці ворожбитства. Вона вміє приборкувати нечисту силу (епізод заклинання Злиднів з III дії) та розбирається у всякому зіллі та травах (епізод збору трав з II дії). Визнаючи Мавку за відьму, Лукашева мати виявляє власне небажання порозумітися та полагодити з силами природи, адже сакральним для неї є не закладені в природі духовні цінності, а те, що визначає ціннісні доміанти в людському суспільстві – гроші, добробут. Отже, міфологізм цього образу, виражений у мотиві відьомства, простежується на підтекстовому рівні.

Відьомських рис набуває в драмі й образ Килини. Вона є антиподом Мавки, утворюючи до цього образу бінарну опозицію. Килина уособлює той образ жінки, що є архетипічним для української культури – енергійна, самостійна, незалежна молодиця, яка сама може тримати господарство та виховувати дітей. Килина – “вся від землі”, вона випромінює вітальну енергію та фізичну силу. Її зовнішність контрастує з подобою Мавки: Мавка – струнка, тоненька, тендітна дівчина, Килина – “моторненька”, повновида, барвисто та зухвало одягнена молодиця. Мавка уособлює вищі людські цінності – духовність, етику, Килина є носієм приземленого, побутового, фізичного аспектів соціального буття. Кохання Мавки до Лукаша є щирим, безкорисливим почуттям; Лукаш приваблює Мавку своїм мистецтвом та духовним потенціалом, та саме це, а не фізичні відносини, стають головними для Мавки. В поведінці Килини домінує лицемірність та хитрість, вона – досвідчена жінка, яка вміє маніпулювати чоловіком, викликаючи в нього фізичне бажання. Відносини Килини та Лукаша не мають жодних ознак духовної близькості. Саме Килина стає ініціатором шлюбу, вона перша “припитується через люди” про Лукаша, а потім спокушає його своїм розкішним тілом.

В цьому сюжеті простежується міфологічний мотив занапащеної душі, що була спокушена відьмою. Лукаш, який на початку драми постає як цнотливий парубок, в очах якого є “щось дитяче”, вперше пізнає солодощі кохання з Мавкою. Він виступає як слабкий та пасивний чоловік, тому не випадково щирість та потреба в духовній віддачі у відносинах з Мавкою лякає Лукаша. Лукаш відчуває, що від жіночих любовців можна втратити себе: “Мавко! Ти з мене душу виймеш!” – каже він. Лукаш, який не розуміє свою власну душу, не може досягнути духовної суті своїх стосунків з Мавкою. Якщо Мавка бажає для Лукаша духовного розквіту та сумує від того, що той не може “своїм життям до себе дорівнятись”, то саме через стосунки з Килиною Лукаш втрачає своє кохання та, врешті-решт, людську подобу і життя. Отже, на підтекстовому рівні саме Килина “виймає”, тобто спокушає та занапащає душу Лукаша.

Відьомство Килини проявляється й у відтворенні мотиву привороту коханого. Приворот коханого здійснюється через усунення суперниці, саме через закляття Килини Мавка перетворюється на вербицю. Килина заклинає Мавку в той момент, коли виявляється значно сильнішою за неї на фізичному рівні. Негативні, “темні” емоції – заздрість, ненависть, ворожість, що проявляються по відношенню до суперниці, – сповнюють закляття Килини великої магічної сили. Відьомську, чаклунську сутність Килини врешті-решт усвідомлює Лукаш, який після перебування у вовчій подобі набуває чутливості до магічних явищ.

Він підозрює, що перетворення Мавки на вербу є наслідком закляття Килини. Отже, відьомство Килини простежується в декількох аспектах – мотиви спокушання, привороту коханого та закляття суперниці.

Таким чином, багатосторонній аналіз людських персонажів драми-феєрії “Лісова пісня” дозволяє значно поширити розуміння художнього міфологізму цього твору, який торкається не лише фольклорно-міфологічних персонажів природного світу, а й сфери людського буття. Неоміфологічний текст драми містить велику кількість наявних та прихованих міфологем, які стосуються реальних людських персонажів. Це мотив першопредка та порушення табу (дядько Лев), надприродні можливості, міфологічна ініціація та перетворення (Лукаш), мотив відьомства (Килина та Лукашева мати). Через те образи людей в драмі набувають міфологічної семантики, що заперечує реалістичне тлумачення соціальних мотивів “Лісової пісні”.

Література

1. Дзендзелівський Й. Лексика демонології у драмі-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня” // *Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження (Матеріали ювілейної республіканської конференції)*. – К., 1973. – С. 155-157.
2. Кордун В. Фольклорно-міфологічна образність у структурі “Лісової пісні” Лесі Українки // *Народна творчість та етнографія*. – 1983. – № 3. – С. 60-65.
3. Давидюк В. Позатекстова міфологічна символіка “Лісової пісні” // *Дивослово*. – 1994. – № 2. – С. 6-9.
4. Кухта Н. Народноказкова основа “Лісової пісні” Лесі Українки // *Дивослово*. – 1997. – № 4. – С. 28-30.
5. Мифология. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. – 4-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
6. Турган О. Д. Античність в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис... д-ра філол. наук. – К. 1996. – 41 с.
7. Українка Леся. Твори: В 2 т. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 2: Драматичні твори. – 728 с.